

19. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA SİİRD SANCAĞINDA İHTİDA HAREKETLERİ (1868-1898)

Recep AYHAN

rcpyhn3@gmail.com, Orcid İd: <https://orcid.org/0000-0003-1561-9896>

Article Types / Makale Türü

Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Makale Geliş Tarihi

01/09/2021

Accepted / Kabul Tarihi

26/11/2021

<https://doi.org/10.26791/sarkiat.989374>

Bu makale, Doç. Dr. Ercan GÜMÜŞ danışmanlığında tamamlanan
"19. Yüzyılın İkinci Yarısında Siird [1847-1900]" adlı doktora tezimizde
"Siird'de İhtida" alt başlığıyla yer alan bölümün içeriği geliştirilerek üretilmiş halidir.

19. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA SİİRD SANCAĞINDA İHTIDA HAREKETLERİ (1868-1898)

ÖZ

Osmanlı Devleti'nde Müslümanlarla Gayrimüslimler günlük hayatın hemen her alanında oldukça yakın ilişkilere sahipti. Bu ilişkilerin bir neticesi de ihtida yani Gayrimüslimlerin İslâm'ı tercih etmesiydi. Osmanlı Devleti'nin hemen her döneminde gerçekleşen ihtida olaylarında 19. yüzyılda yaşanan gelişmelere bağlı olarak değişiklikler yaşandı. Bunda hiç şüphesiz Tanzimat ve İslahat Fermanlarının önemli bir etkisi vardı. Osmanlı Devleti bu fermanlarla Gayrimüslim vatandaşlara önemli haklar tanıdı. Bu süreçten sonra gerek Avrupalı devletler gerekse kiliseler Gayrimüslimlerin zorla ihtida edildiğini gündeme getirerek bunu bir baskı aracı olarak kullandılar. Osmanlı Devleti ise bu iddiaların önünü almak adına ihtida olaylarında daha temkinli davranıp mühtedileri ciddi bir soruşturmaya tabi tutmaya başladı. Siird sancağı 19. yüzyılın ikinci yarısında çeşitli Gayrimüslim unsurların birlikte yaşadığı bir Osmanlı şehriydi. Şehirde Müslümanlarla birlikte yaşayan Gayrimüslimler bireysel ve kitlesel olmak üzere iki şekilde ihtida etmişlerdir. Bu çalışma ile 1868-1898 yılları arası Osmanlı Siird'inde gerçekleşen ihtida hareketlerini şer'iyye sicilleri ve Osmanlı arşiv belgeleri ışığında açığa çıkarmak amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gayrimüslim, Siird, ihtida, bireysel, kitlesel.

CONVERSION EVENTS IN SİIRD SANJAK IN THE SECOND HALF OF THE 19TH CENTURY (1868-1898)

ABSTRACT

In the Ottoman State, Muslims and non-Muslims had very close relations in almost every aspect of daily life. One of the results of these relations was the conversion of non-Muslims to Islam, known as 'ihtida'. This conversion event prevailed in almost every period of the Ottoman State and various changes took place in this event in the 19th century in line with evolving developments. There is no doubt that the Edicts of Tanzimat and Reform had an important effect on these changes. The Ottoman State granted important rights to non-Muslim citizens with these edicts. After these changes, both European states and churches brought forward the issue that non-Muslims were forced to convert; and they used this as means of oppression. Therefore, Ottoman State started to deal with these conversion events more attentively, and to examine the converts seriously in order to prevent these allegations. Siird sanjak was an Ottoman city where various non-Muslim groups lived together in the second half of the 19th century. Non-Muslims that were living together with Muslims in the city converted to Islam in two ways: individually and collectively. The aim of this study is to shed light on the conversion events that took place in Ottoman city of Siird between 1868-1898 based on court records and Ottoman archive documents.

Keywords: Non-Muslim, Siird, conversion, individual, collective.

GİRİŞ

Mezopotamya ve Anadolu uygarlıklarının kesiştiği bir alanda kurulan ve ilk yerleşimi M.Ö. 3000’li yıllara kadar uzanan Siird, zengin doğal yapısı ve tarihi dokusu ile dikkat çeken bir şehir olmuştur. Botan Vadisi’ne hakim Şeyhşemu ve Rasinnebah tepelerinin batı yamacında kurulmuş¹ olan Siird şehri, bağ ve bahçelerle çevrilmiş olup verimli bir vadiye yer almaktaydı.² Siird sancağı 1892 yılında doğudan Van vilayeti ve Hakkari sancağı, batıdan Diyarbakir vilayeti, güneyden Mardin sancağının Midyat ve Cezire kazaları ve kuzeyden Bitlis ile sınırdı. Siird Merkez kazasının ise doğudan Pervari, batıdan Garzan, güneyden Bohtan Nehri’nin güney tarafında bulunan Eruh ve kuzeyden Şirvan kazaları ile sınırı bulunmaktaydı. 1892 yılında Siird’in, Merkez kaza dışında Eruh, Pervari, Garzan ve Şirvan olmak üzere dört kazası daha mevcuttu.³

Siird, 19. yüzyılın ikinci yarısında etnik ve dini açıdan farklı unsurların yaşadığı bir Osmanlı şehriydi. Şehirde Müslümanların (Kürt, Arap vs.) yanı sıra Ermeni, Keldani, Katolik, Süryani, Protestan ve Yezidi gibi Gayrimüslim unsurlar bulunmaktaydı.⁴ Siird Merkez kazada Müslüman, Ermeni, Keldani, Katolik, Süryani, Protestan ve Yezidi; Şirvan kazasında Müslüman, Ermeni ve Süryani;⁵ Garzan kazasında Müslüman, Ermeni, Süryani, Katolik, Protestan ve Yezidi; Eruh ve Pervari kazalarında ise Müslüman, Ermeni ve Keldani gibi birçok etnik ve dini unsur bir arada yaşamaktaydı.⁶ 1881/82-1893 Osmanlı genel sayımında Siird sancağının nüfusu 49.095’i Müslüman, 11.971’i Ermeni, 2.446’sı Katolik, 1.720’si Süryani ve 435’i de Protestan olmak üzere toplamda 65.667 idi.⁷ Siird’de yaşayan bu Gayrimüslimler ibadetlerini kendilerine ait ibadethanelerde yapmaktaydı. 1875 yılında Siird sancağında 1 Ermeni, 1 Keldani ve 1 Süryani Kilisesi, Siird sancağına bağlı olan Rıdvan kasabasında 3, Hazo kasabasında ise 1 kilise yer almaktaydı.⁸ 1892’de Garzan kazasında “*Deyra Zeyrek/Zirek*” isminde 1 Süryani mabedi vardı. Bu mabet Mardin sancağının Midyat kazasında bulunan Deyrüzzaferan Manastırı’na bağlıydı.⁹ 1894’te Siird’de 1 Ermeni, 2 Katolik ve 1 Süryani Kilisesi yer almaktaydı.¹⁰ 1897 yılında Siird sancağında Keldanilere ait “*Deyr Şems*” ve “*Deyr Martas*” adında iki manastır mevcuttu.¹¹

1. İHTİDA’NIN TANIMI VE SÜRECİ

İhtida kelimesi sözlükte “*doğru yolu bulmak; yol göstermek*” anlamlarına gelen hüdâ (*hedy, hidâyet*) kökünden türemiş olup, “*gerçeğe ulaşmak, doğru yolu bulmak*” gibi manalara gelmektedir. Terim anlamı ise inançsızken veya başka bir dine mensup iken İslâm dinini benimsemeyi ifade etmektedir. İslâm’da bir kimsenin ihtida etmesi için tek şart “*kelime-i şehâdet getirerek Allah’ın birliğini ve Hz. Muhammed’in peygamberliğini kabul etmektir.*” İhtidanın herhangi bir törenle veya dini bir kurumun huzurunda gerçekleştirilmesine gerek yoktu. Yalnız ihtida esnasında iki kişinin yanında kelime-i şehadet getirmek bir gelenek haline gelmişti.¹² Dinini değiştirip Müslüman olanlar “*mühtedi*” olarak adlandırılmıştır. Arapça bir kelime olan mühtedi; “*ihtida eden, hidâyet bulan, İslâmiyyeti kabul eden*” anlamlarına gelmektedir.¹³

1 Nurettin Özgen - Sabri Karadoğan, “Siirt Şehrinin Kuruluşu ve Gelişimi”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 19/2 (2009), 62.

2 Şemseddin Sami, *Kâmûsu’l-Âlam* (İstanbul: Mihran Matbaası, 1311), 4/2573.

3 *Bitlis Vilayet Salnamesi (BVS)*, H. 1310 (M. 1892), 231.

4 Osmanlı Arşivi (BOA), *Yıldız Kamil Paşa Evrakı [Y.EE.KP]*, Dosya No. 4, Gömlek No. 398.

5 *BVS*, H. 1310 (M. 1892), 231-243.

6 *BVS*, H. 1316 (M. 1898), 259-272.

7 H. Kemal Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914), Demografik ve Sosyal Özellikleri*, çev. Bahar Tırnakçı (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003), 170-171.

8 *Diyarbakir Vilayet Salnamesi (DVS)*, H. 1292 (M. 1875), 156-157.

9 *BVS*, H. 1310 (M. 1892), 240. Bu kilisenin 1874 yılında da mevcut olduğu kayıtlara yansımıştır. Bkz. *DVS*, H. 1291 (M. 1874), 239.

10 Sami, *Kâmûsu’l-Âlam*, 2573.

11 BOA, *Dahiliye Nezâreti Tesri’i Muamelat ve Islahat Komisyonu Muamelat [DH.TMIK.M]*, Dosya No. 39, Gömlek No. 47.

12 Ali Köse, “İhtidâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/554-555.

13 Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1993), 2/607.

İhtida, oluşumunda çeşitli sebeplerin belirleyici olduğu bir süreçtir. Bu süreçte mühtedinin içinde bulunduğu “sosyo-kültürel şartlar, psikolojik durum, dinî-manevî hayat, ruhî hatta siyasi-maddi beklentiler...”¹⁴ vs. birçok faktör etkili olmaktadır. İncelenen dönemdeki şer’iyye sicillerinde ihtidanın hangi sebeple gerçekleştiğine dair herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Arşiv kayıtlarında ise mühtedilerin genellikle “hidâyet-i rabbânî”ye ulaşma gayesiyle ihtida ettikleri belirtilmiştir.

Bünyesinde farklı etnik unsurları barındıran Osmanlı Devleti’nin hemen her döneminde ihtida olaylarına rastlanmıştır.¹⁵ Osmanlı Devleti kuruluş döneminden itibaren hiçbir Gayrimüslimi Müslüman olması için zorlamamış ve onların kendi dinlerinde kalmalarına müsaade etmiştir.¹⁶ Bunda İslâm dininin insanların din değiştirmesinde zorlamaya izin vermemesinin¹⁷ önemli bir payı vardı.

Osmanlı Devleti’nde gerçekleşen ihtida olaylarının kayıtlarda yer alış şekli 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar -farklı ifade kalıpları kullanılmakla beraber- belli bir usule göre devam etmiştir. Nitekim Tanzimat öncesindeki ihtida süreci; “...genellikle mühtedinin eski ve yeni adının belirtilmesi, kendi isteği ile eski dinini terk ederek Müslüman olduğunun yazılması ve kelime-i şehâdet getirerek İslâm dinine girdiğinin ifade edilmesi...” şeklinde gerçekleşmekteydi.¹⁸

19. yüzyılda yaşanan bazı gelişmelere bağlı olarak ihtida sürecinde bazı değişiklikler yaşanmıştır. Osmanlı Devleti bu dönemde ekonomik ve siyasi açıdan zor bir durumdaydı. Buna bir de Avrupalı devletlerin müdahale ve baskıları da eklenince önce “Tanzimat Fermanı” (1839) ardından da “İslahat Fermanı” (1856) ilan edildi.¹⁹ Tanzimat Fermanı ile bütün Osmanlı tebaasının ırz, namus, can ve mal güvenliği²⁰ güvence altına alındı. İslahat Fermanı’nda ise özellikle Gayrimüslimlerin hukuki statülerinde, dini ve sosyal durumlarını geliştirecek düzenlemeler yapıldı. Fermanda din hürriyeti hususuna özellikle değinilmiş ve geniş bir serbestiyet ortamı oluşturulmuştur. Bu fermanlar bir yandan Müslüman ve Gayrimüslim ahalinin eşitliğini gündeme getirmiş bir yandan da Gayrimüslim cemaatlerin dini reisleri ve diğer devletlerin her konuda müdahalesini getirmiştir.²¹

Osmanlı Devleti bu fermanları ilan ederek Avrupalı devletlerin müdahalelerini en aza indirmeye çalışmıştır. Tanzimat Dönemi’nden önce ihtida eden kişi için resmi bir prosedüre gerek yokken bu dönemde, zor bir süreci içeren ve başta mühtedinin mensubu olduğu milletin temsilcileri ve akrabaları olmak üzere birçok kişinin şahitliğinin esas alındığı meclislerde yapılması kararlaştırılmıştır. Zorlama olmamasına oldukça dikkat edilen ihtida süreci belli kurallara bağlanarak hem Avrupalı devletlerin²² hem de Gayrimüslimlerin zorla ihtida ettirildiklerini gündeme getiren kiliselerin²³ müdahale ve iddialarının önüne set çekilmeye çalışılmıştır.

14 Osman Çetin, *Sicillere Göre Bursa’da İhtida Hareketleri ve Sosyal Sonuçları (1472-1909)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999), 60.

15 Osmanlı Devleti’ndeki ihtida olayları hakkında bilgi veren çalışmalar için bkz. Marc David Baer, *IV. Mehmet Döneminde Osmanlı Avrupası’nda İhtida ve Fetih*, çev. Ahmet Fehmi (İstanbul: Hil Yayınları, 2010); Tijana Krstic, *Osmanlı Dünyasında İhtida Anlatıları (15.-17. Yüzyıllar)*, çev. Ahmet Tunç Şen (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2015); Esra Karadağ, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında (1800-1850) Anadolu’da İhtidâ Hareketleri* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005); Havva Selçuk, “Şer’iyye Sicillerine Göre Kayseri’de İhtida Hareketleri (1645-1665)”, *Dini Araştırmalar* 5/13 (2002), 165-176; Selçuk, “Tapu Tahrir ve Maliyeden Müdevver Defterlere Göre Rumeli’de İhtidâ Hareketleri (1432-1482)”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/12 (2002), 89-104; Ali Açık, “Şer’iyye Sicillerine Göre Tokat’ta İhtida Hareketleri (1772-1897)”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 23 (2004), 171-193; Ahmet Yiğit, “İzmir Şer’iyye Sicillerine Yansıyan Bazı İhtida Vakaları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 3/11 (2010), 633-648.

16 Gülnihal Bozkurt, *Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1996), 133.

17 Mehmet Şeker, *Osmanlı Belgelerinde İhtidâ Kavramı ve Mühtediler* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2007), 20.

18 Çetin, *Sicillere Göre Bursa’da İhtida Hareketleri ve Sosyal Sonuçları (1472-1909)*, 3.

19 Halide Aslan, *Tanzimat Döneminde Din Değiştirme Hareketleri (1839-1876)* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), 102.

20 Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1789-1914)* (İstanbul: Alkım Yayınevi, 2010), 331.

21 Aslan, *Tanzimat Döneminde Din Değiştirme Hareketleri (1839-1876)*, 60-69.

22 Aslan, *Tanzimat Döneminde Din Değiştirme Hareketleri (1839-1876)*, 102-103.

23 Selim Deringil, *19. Yüzyıl Osmanlı Devleti’nde İhtida ve İrtidad* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2017), 78-79. Kiliselerin bu iddiayı gündeme getirmelerinde çıkarlarının zedelenmesinin önemli bir payı bulunmaktaydı. Nitekim ihtida sayısının artması demek hem kilise cemaatinin hem de nikâh gibi vesilelerle cemaatten para alan kiliselerin gelirlerinin azalması anlamına geliyordu. Çetin, *Sicillere Göre Bursa’da İhtida Hareketleri ve Sosyal Sonuçları (1472-1909)*, 81.

Mühtedilerin zorla ihtida ettirildiklerinin gündeme getirilmesi Osmanlı Devleti'ni ihtida olaylarında daha temkinli davranmaya mecbur etmiştir. Bu nedenle Tanzimat'ın ardından gerçekleşen ihtida olayları belli hukuki usuller dikkate alınarak sicillere kaydettirilmiştir.²⁴ Buna göre:

1. Mühtediler Müslüman olduklarını veya böyle bir arzuları olduğunu bir dilekçe ile “*Meclis-i İdâre-i Vilâyet*” veya “*Meclis-i İdâre-i Liva*”ya bildiriyorlardı.

2. Vilayet veya Liva İdare Meclisinde mühtedinin “*nizami*” sorgusu yapılıyordu. Sorgulama esnasında:

a. Mühtedinin kimliği tespit ediliyor, hür âkıl ve bâliğ olup olmadığı, araştırılıyor ve tabiiyeti belirleniyordu.

b. İhtidaya dış etkilerin sebep olup olmadığına, başkalarının “*cebr, iğfal ve tergîb*”inin bulunup bulunmadığına bakılıyordu.

c. Mühtediye kelime-i şehâdet teklif ediliyordu.

d. Bu sorgulama bizzat vali veya mutasarrıfın huzurunda, onun başkanlığını yaptığı heyet tarafından gerçekleştiriliyordu.

3. Vilayet veya Liva İdare Meclisinde sorgulaması tamamlanan mühtedi “*istintâk-ı nizâmiyesi*”nin (kannuni sorgu) yapıldığı dilekçesine “*derkenar*” olarak kaydedildikten sonra²⁵ kadı huzuruna çıkarılırdı. İhtida etmek isteyen kişi kadı ve şahitlerin huzurunda “*bi'î-tav' ve'r-rızâ*” yani kendi rızasıyla ihtida ettiğini ve kendisine “*bir gûna ibram ve ilhah olunmadığını*” (baskı uygulanmadığını) açıkça belirtirdi. Ayrıca mühtedinin “*âkıl*” ve “*bülûğa*” (erginlik) erdiğini belirtmesi gerekiyordu. Sonra mühtedi kelime-i şehadetini getirir ve kendisine bir Müslüman ismi verilirdi. Bu süreç esnasında mühtedinin annesi, babası veya en yakın akrabası ve mühtediyi caydırmaya çalışmasına izin verilen en yüksek din adamı (papaz veya kocabaşı) da hazır bulunurdu.²⁶ Tüm bu sürecin sonucunda ihtida eden kimsenin “*ihtida ilamı*” sicillere kaydedilir ve bu ilamın nüfus kütüğüne işlenmesi sağlanırdı.²⁷

İhtida olaylarında uygulanan bu prosedür oldukça bürokratik ve dolambaçsız görünüyordu. Buradaki amaç, mühtedinin ihtidasının rıza ile gerçekleştiğini kanıtlamaktı.²⁸ Osmanlı Devleti, hassas bir dönemde olduğu için Avrupalı devletlerin dikkatini ve tepkilerini üzerine çekmemek için oldukça dikkatli davranmaya çalışıyordu. Bunun için de ihtida süreçlerinde mühtediler ciddi bir sorgulamadan geçiriliyordu.

Yukarıda da belirtildiği üzere ihtida eden kişinin sorgusu Vilayet veya Liva İdare Meclislerinde vali veya mutasarrıfın huzurunda ve onun başkanlığındaki heyet tarafından yapılıyordu. Siird sancağında da ihtida eden bazı mühtedilerin sorgusunun yapıldığı tespit edilmiştir. Sorgu meselesinin daha iyi anlaşılması adına Siird'in Pervari kazasına bağlı Kip köyünden (karye) 3 kişinin sorgusu incelenecektir. Sorgulananlardan birisi Kotas bin Salih idi. Kotas'ın R. 15 Haziran 1312/M. 27 Haziran 1896 tarihindeki sorgusu aşağıda verilmiştir.

24 Deringil, 19. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nde İhtida ve İrtidad, 78-79; Çetin, Sicillere Göre Bursa'da İhtida Hareketleri ve Sosyal Sonuçları (1472-1909), 5.

25 Çetin, Sicillere Göre Bursa'da İhtida Hareketleri ve Sosyal Sonuçları (1472-1909), 5.

26 Deringil, 19. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nde İhtida ve İrtidad, 76-77.

27 Çetin, Sicillere Göre Bursa'da İhtida Hareketleri ve Sosyal Sonuçları (1472-1909), 6.

28 Deringil, 19. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nde İhtida ve İrtidad, 79.

Tablo 1: Siird'in Pervari Kazasına Bağlı Kip Köyünden Kotas Bin Salih'in Sorgusu

Soru	Nerelisin, ismin ve pederin ismi ve sanatın nedir, kaç yaşındasın, hangi devlet tebaasından ve hangi millettensin?
Cevap	Kip karyeliyim. İsmim evvela Kato idi. Şimdi Kotas. Pederimin ismi ? idi. İhtida eyledi. İsmi Salih'tir. Tebaa-i Devlet-i Aliyye'den olan Keldani milletinden idim. Şimdi İslâm milletindenim.
Soru	Niçin ihtida ettin ve ihtida etmene sebep ne idi?
Cevap	Hidâyet-i rabbânî ulaşarak dini Muhammed'i beğendiğim için ihtida eyledim.
Soru	İhtida etmek için sana hiçbir taraftan cebr ve taaddî edildi mi, edildiyse edenler kimlerdir ve haklarında niçin hükümete müracaat etmedin?
Cevap	İhtida etmek için hiçbir kimse bize cebr ve taaddî etmemiştir. Mahza hüsn-i rızamızla din-i Muhammed'e duhul etmişiz ve bu cihetten dolayı bir kimesne hakkında bir guna şikâyetimiz dahi yoktur. Çoluk çocuklarımızla ihtida etmişim. Şimdi hidâyet-i rabbânîye mazhar olduk.
Soru	Kip karyesinden yalnız sen mi ihtida ettin, yoksa diğer ihtida edenler var(mı)dır, var ise kimlerdir, isimlerini söyle?
Cevap	Tero namı diğer Abdullah, Hemo namı diğer Hemedan, Lacin namı diğer İbrahim, Koto nam(ı diğer) İsa, Musin namı diğer Musa, Şemun namı diğer Ömer bunların maa aile çoluk çocuklarıyla ihtida etmişlerdir.
Soru	Böyle karye ahalişi yekden ihtida etmek elbette bir hükümet tahtındadır. Yani haklarında vuku bulan zulüm ve taaddîden ileri gelmiş olacağı vârid-i hâttır. Öyle bir zulüm ve taaddî vuku bulmuş ise söyle?
Cevap	Gerek benim ve gerek karye ahalisinin cümlesi hüsn-i rızalarıyla Müslüman olup ihtida etmiş ve ihtida eylemeleri için bir taraftan haklarında zulüm ve taaddî veyahut icbar vuku bulmamıştır.
Soru	İhtida ettiğiniz vakit hükümete niçin malumat vermediniz?
Cevap	Rıza-i Allah olarak ihtida ettiğimizden naşi niçin müracaat ederiz.
Soru	İşbu tahrir senin ise mühürle?
Cevap	İşbu tahrir benimdir ve işte mühürledim.

Kaynak: BOA, *Dahiliye Nezâreti Tesrî'i Muamelat ve Islahat Komisyonu Muamelat [DH.TMIK.M]*, Dosya No. 17, Gömlek No. 43.

Kotas bin Salih'in yanı sıra sorgusu yapılan isimlerden birisi de aynı köyden Ömer adlı kimseydi. Ömer'in aynı tarihteki sorgusu şu şekildedir:

Tablo 2: Siird'in Pervari Kazasına Bağlı Kip Köyünden Ömer'in Sorgusu

Soru	Nerelisin, ismin ve pederin ismi ve sanatın nedir, kaç yaşındasın, hangi devlet tebaasından ve hangi millettensin?
Cevap	Kip karyeliyim. İsmim evvela Şemun idi. Şimdi Ömer'dir. Pederimin ismi Apbo'dur. Sanatım rençberliktir. Devlet-i Aliyye'denim. Evvela Keldani idim. Şimdi İslâm milletindenim.
Soru	İsmi Şemun olduğu halde niçin Ömer'e tebdil ettin?
Cevap	Din-i mübin-i Muhammed'i kabul ettiğim için ismimi Ömer'e tebdil ettim.
Soru	Sen yalnız mı ihtida ettin yoksa çoluk çocuklarımızla mı beraber ihtida ettin ve ihtida etmene sebep ne idi? Bir taraftan bir guna icbar ve taaddî vuku bulmuş mudur ve vuku bulmuş ise söyle?
Cevap	Çoluk çocuklarımızla beraber ihtida etmişim ve sebep-i mahza hidâyet-i rabbânîdir ve karye ahalişi de Kato namı diğer Kotas, Tero namı diğer Abdullah ve Hemo namı diğer Hemedan ve Lacin namı diğer İbrahim ve Koto namı diğer İsa ve Musin namı diğer Musa maa familia yirmi üç nefer zükûr ve inasdan ibaret olduğumuz halde ihtida etmişiz ve hiçbir taraftan hakkımızda zulüm ve taaddî ve icbar gibi muamele vuku bulmamıştır.
Soru	İşbu tahrir senin ise mühürle?
Cevap	Evet benimdir ve işte mühürledim.

Kaynak: BOA, *DH.TMIK.M*, Dosya No. 17, Gömlek No. 43.

Sorgusu yapılan bir diğer isim ise aynı köyden olan Şahin'di. Şahin'in aynı tarihteki sorgusu şöyledir:

Tablo 3: Siird'in Pervari Kazasına Bağlı Kip Köyünden Şahin'in Sorgusu

Soru	Nerelisin, ismin ve pederin ismi ve sanatın nedir, kaç yaşındasın, hangi millet ve devlet tebaasındasın?
Cevap	Kip karyeliyim. İsmim Şahin. Pederim ismi Tero'dur. Sanatım rençberliktir. Otuz yaşında varım. Tebaa-i Devlet-i Aliyye'nin Keldani milletinden idim. Şimdi İslâm milletindenim.
Soru	Ne için ihtida ettin ve ihtida etmene sebep nedir ve sen yalnız mı ihtida ettin yoksa çoluk çocuklarla maan ihtida ettin?
Cevap	Ben ailemle beraber dört neferden ibaret olduğumuz halde hidâyet-i rabbânî olarak ihtida ettik ve hidâyetimizin esbabı bir guna havf ve telaştan ileri gelmemiş ve bir taraftan zulüm ve taaddî ve cebr gibi hâlât vuku bulmamıştır.
Soru	Senden başka karyeniz ahalisinden kimse ihtida etmiş mi, etmiş ise isimleri nedir?
Cevap	Karye ahalisi yirmi üç nefer zükûr ve inasdan ibaret oldukları halde ihtida ettik ve (...) ihtidaları dahi hüsn-i rızalarıyla olup haklarında hiçbir taraftan zulüm ve cebr vuku bulmamıştır.
Soru	İşbu takrir senin ise mühürle?
Cevap	Evet takrir benimdir ve işte mühürledim.

Kaynak: BOA, *DH.TMIK.M*, Dosya No. 17, Gömlek No. 43.

Tablolarda da görüldüğü üzere mühtedilere sorguda öncelikle nereli oldukları, isimleri, meslekleri, yaşları ve hangi millete mensup olduklarına dair sorular yöneltilmiştir. Daha sonra mühtedilere ne için ihtida ettikleri ve ihtida etmelerindeki sebebin ne olduğu söylenmiştir. Ardından mühtedilerin ihtida ederken herhangi bir baskıya maruz kalıp kalmadıkları sorulmuştur. En son kendileri dışında ihtida eden kimselerin olup olmadığı sorulup sorgulama sonlandırılmıştır.

Sorgusu yapılan üç mühtediden Ömer ve Şahin'in rençberlik yani çiftçilik ile uğraştıkları anlaşılmaktadır. Diğer mühtedi Kotas'ın ise mesleği belirtilmemiştir. Ayrıca sorgu kaydında Kotas ve Ömer'in yaşı hakkında herhangi bir bilgi yer almazken Şahin'in otuz yaşında olduğu kaydedilmiştir.

Sorgulamalarda dikkat çeken hususlardan biri de ihtidanın baskı ve zorlama olmadan yapıldığına dairdir. Yukarıda 19. yüzyılın ikinci yarısında Avrupalı devletlerin ve kiliselerin ihtidanın zorla yaptırıldığını gündeme getirerek bunu bir baskı aracı olarak kullandıklarına değinilmişti. Bunun yansımalarını bu sorgulamalarda da görmek mümkündür. Nitekim her üç mühtediye ihtida ettikleri zaman herhangi bir taraftan zorlama ve baskının olup olmadığı sorulmuştur. Mühtedilerin üçü de cevaplarında ihtida etmelerinde herhangi bir baskı ve zorlamanın olmadığını ve kendi rızaları ile İslâm'ı seçtiklerini belirtmişlerdir.

Mühtedilerin sorgularında dikkat çeken bir diğer husus ise ihtida sebeplerine ilişkindir. Mühtedilerin üçü de ihtida sebepleri için neredeyse aynı ifadeleri kullanmıştır. Nitekim Kotas ihtida sebebi ile ilgili olarak; “*hidâyet-i rabbânî ulaşarak din-i Muhammed'i beğendiğim için ihtida eyledim*” demiştir. Ömer ise “*sebeb-i mahza hidâyet-i rabbânîdir*” yani ihtida etmesinde tek sebebin Allah'ın hidâyeti olduğunu ifade etmiştir. Yine aynı şekilde Şahin ihtida sebebini; “*hidâyet-i rabbânî olarak ihtida ettik*” şeklinde açıklamıştır. Şahin devamında hidâyetlerinin sebebinin havf (korku) ve telaştan kaynaklanmadığını belirtmiştir. Görüldüğü üzere her üç mühtedi de ihtida sebeplerini “*hidâyet-i rabbânî*” yani Allah'ın hidâyeti ifadesi ile açıklamıştır.

Osmanlı Devleti'nin ihtida sürecinde ayrıntılı bir soruşturma ve sorgulama yapmasındaki asıl amacının mühtedilerin herhangi bir kimsenin baskı ve zorlaması olmadan kendi istekleriyle Müslüman olduklarını resmi olarak kayda almak ve böylelikle gelecek tepkilerin önüne geçmek olduğu anlaşılmaktadır. Her ne kadar mühtediler sorgularında herhangi bir korku, baskı ve zorlama olmadan kendi istekleriyle ihtida ettiklerini belirtse de buna ihtiyatla yaklaşmak gerekir. Nitekim bunların ihtidaları 1895 Ermeni olaylarından bir yıl sonra olmuştur. Ermeni olaylarının etkisinin birkaç yıl devam ettiği düşünüldüğünde ihtidalarının saldırlardan korunmak amacıyla gerçekleşmiş olması ihtimal dahilindedir.

2. BİREYSEL İHTİDALAR

Bireysel ihtidalar ile ilgili bilgi veren en önemli ana kaynak şer'iyeye sicilleridir. Kadı sicilleri, mahkeme kayıtları ve sicillat-ı şer'iyeye gibi adlar da alan şer'iyeye sicilleri, Osmanlı mahkemelerinde verilen kararların ve tutulan kayıtların toplandığı defterlerdir.²⁹ Bu defterler Osmanlı Devleti'nin çeşitli dönemlerindeki hukuki, iktisadi, dini ve askeri müesseselere ilişkin bilgi vermesinin yanı sıra dil, din ve renk farkı gözetmeksizin tüm insanlarla ilgili olayları ve bu olayları ilgilendiren mahkeme kararlarını ve idari düzenlemeleri içermektedir.³⁰ Birçok konu hakkında bilgi veren siciller, Siird'deki ihtida hareketleri hakkında da önemli bilgiler sunmaktadır. Bu bölümde Siird Şer'iyeye Sicilleri'nden istifade ile bireysel ihtidalar ele alınacaktır. Bireysel ihtida ile bir veya en fazla iki kişinin mahkemeye gelerek ihtida etmesi kastedilmektedir.

İhtida olayları şer'iyeye sicillerine iki şekilde kaydedilmekteydi. Bunlardan birincisi "*ihtida ilamı*" şeklinde olan doğrudan ihtida idi. Yani ihtida eden kimsenin ihtidasını mahkemede kayda geçirmesi idi. Belgelerde geçen bir diğer ihtida biçimi ise dolaylı ihtida idi. Dolaylı ihtida, mühtedinin isminin farklı meseleler dolayısıyla belgelerde geçmesi idi. Bu tür kayıtlarda sadece mühtedinin ismi ilgili belgede yer almaktaydı. Mesela kayıtlarda ismine rastlanılan mühtedilerden birisi Şirvan kazasına tabi Selmas köyünden Mirza bin Kali idi. İsmi 26 Şevval 1288/8 Ocak 1872 tarihli bir belgede "...*Yezidi mühtedilerinden ...Mirza bin Kali...*" şeklinde geçen Mirza, mahkemede aynı köyden olan eski eşi Hezar binti Hemzo ile mehir ve nafaka meselesi yüzünden karşı karşıya gelmişti.³¹ 21 Rebiülahir 1291/7 Haziran 1874 tarihli bir tereke kaydında da "...*mühtedi Mehmed...*"in ismi geçmiştir.³² 14 Receb 1314/19 Aralık 1896 tarihli bir belgede ise kayıp hayvan davasında Babü'd-Darb Mahallesi'nden "...*mühtedi Hüseyin bin Abdullah...*" ismi kayıtlara yansımıştır.³³ Bu tür belgelerde mühtedinin ne zaman ihtida ettiğine dair herhangi bir bilgi verilmediğini belirtmek gerekir.

Siird Şer'iyeye Sicilleri'ne yansıyan bireysel ihtidaların büyük bir çoğunluğunu doğrudan ihtidalar oluşturmaktaydı. Doğrudan ihtida içeren belgelerde ihtida edecek olan Gayrimüslimler bizzat mahkemeye başvurarak bunu mahkemede kayıt altına almaktaydı. Bu şekilde gerçekleşen ihtidaların belgelerde yer alışı şekilleri belli bir düzen ve kalıp içerisinde gerçekleşmekteydi. Bu tür kayıtlarda öncelikle mühtedinin nereli olduğu ve eski isminin ne olduğu kaydedilirdi. Ardından hangi mahkemede (*Şer'i veya Nizamiye*) ve kimlerin huzurunda ihtida ettiği belirtilirdi. Mühtedinin kendi rızası (*bi't-tav' ve'r-rızâ*) ile eski dinini terk ettiği ve kelime-i şهادet getirerek Müslüman olduğu kaydedildikten sonra yeni isminin ne olduğu yazılırdı. Örneğin 25 Zilkade 1288/5 Şubat 1872 tarihli bir belgede Siird'in Eruh kazasına tabi Pervari nahiyesine bağlı Zehi köyü mütemekkinlerinden ve Keldani milletinden Reyhan binti Teblo adlı hatun Siird'de Meclis-i Temyizde kurulan mahkemede "*âkil ve bâliğ olduğu halde*" kelime-i şهادetini kendi rızası ile getirerek Müslüman olmuş ve Fatma ismini almıştı.³⁴

29 Yunus Uğur, "Şer'iyeye Sicilleri", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/8. Şer'iyeye sicilleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. Uğur, "Mahkeme Kayıtları (Şer'iyeye Sicilleri): Literatür Değerlendirmesi ve Bibliyografya", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 1 (2003), 305-344; Fethi Gedikli, "Osmanlı Hukuk Tarihi Kaynağı Olarak Şer'iyeye Sicilleri", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 3/5 (2005), 187-213; Mücteba İlgürel, "Şer'iyeye Sicillerinin Toplu Kataloğuna Doğru", *Tarih Dergisi* 28-29 (1974), 123-166; Osman Ersoy, "Şer'iyeye Sicillerinin Toplu Kataloğuna Doğru", *Tarih Araştırmaları Dergisi* 13/24 (1980), 1-20; Yusuf Halaçoğlu, "Şer'iyeye Sicillerinin Toplu Kataloğuna Doğru (Adana Şer'iyeye Sicilleri)", *Tarih Dergisi* 30 (1976), 99-108; Yusuf Oğuzoğlu, "Şer'iyeye Sicillerinin Toplu Kataloğuna Doğru", *Tarih Araştırmaları Dergisi* 14/25 (1981), 343-360.

30 Ahmet Akgündüz, *Şer'iyeye Sicilleri Mahiyeti Toplu Kataloğu ve Seçme Hükümler* (İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1988), 1/11.

31 *Siird Şer'iyeye Sicili* 423 [MŞH.ŞSC.d. 7591], 117.

32 *Siird Şer'iyeye Sicili* 430 [MŞH.ŞSC.d. 7598], 256.

33 Babü'd-Darb Mahallesi'nden olan mühtedi Hüseyin bin Abdullah'ın ismi hayvan davası nedeniyle kayıtlarda geçmiştir. Bu davada mühtedi Hüseyin, Kassar Mahallesi'nden Osman bin Hacı Ali ile Siird'e tabi Kıtmıs köyünden ve Keldani milletinden olan bazı şahıslar, Garisan aşiretinden Abdo ve Alo adlı kardeşlerin keçi ve koyunlarına çobanlık yaptıklarını ve himayelerindeki hayvanları kaybettiklerini belirterek çobanlarla mahkemede karşı karşıya gelmişlerdi. *Siird Şer'iyeye Sicili* 417 [MŞH.ŞSC.d. 7585], 55-56.

34 *Siird Şer'iyeye Sicili* 423, 131.

Mahkemeye yansıyan bireysel ihtidalar için genellikle Siird sancağı dahilindeki yerleşim birimlerinde yaşayan Gayrimüslimlerin başvurduğu anlaşılmaktadır. Bu başvurular esnasında mahkemede bazen bir bazen de iki kişinin ihtida işlemi gerçekleştiriliyordu. Bununla ilgili 5 Rebiülahir 1289/12 Haziran 1872 tarihli bir belgede Ayn Salib Mahallesi'nden ve Keldani milletinden Bedros adlı “*recül*” (ergin, yetişkin erkek) Siird'de Meclis-i Temyizde kurulan mahkemede ihtida etmiş ve kendisine Said ismi verilmişti.³⁵

Konuyla ilgili 24 Cemaziyelevvel 1287/22 Ağustos 1870 tarihli bir belgede ise Siird'in Garzan nahiyesine tabi Dodin köyünden ve Ermeni milletinden Hazime binti Murad ile yine Siird'in Rıdvan nahiyesine tabi Mut-i Süfla köyünden Cane binti Mirza adlı kadınlar ihtida etmek için Siird'de Meclis-i Temyize başvurmuştu. Mahkemede kadınların dışında mensubu oldukları dinin ruhani reisleri de hazır bulunmuştu. Kadınlar kendi rızaları ile kelime-i şehadet getirdikten sonra Hazime'nin ismi Fatma, Cane'nin ki ise Hanife olarak değiştirilmişti.³⁶

Şer'iyye sicillerine yansıyan bireysel ihtidalarından anlaşıldığı kadarıyla ihtida için Siird mahkemesine sadece Siird sancağında yaşayan Gayrimüslimler başvuruyordu. Bunların yanı sıra başka şehirlerden olup ihtidasını Siird mahkemelerinde kaydettiren Gayrimüslimler de bulunmaktaydı. Sicillerde bunların nereli oldukları ve hangi millet veya taifeye mensup oldukları açık bir şekilde belirtilmiştir. Ancak belgelerde bunların ne için Siird mahkemelerinde ihtida ettiklerine dair herhangi bir bilgi verilmemiştir. Siird dışından olup ihtidasını Siird mahkemesinde kaydettirenler arasında Ermeni, Keldani, Yakubi milletleri ile Yezidi taifesine mensup Gayrimüslimlerin olduğu tespit edilmiştir. Buna dair 13 Zilkade 1288/24 Ocak 1872 tarihli bir kayıta Mardin sancağına tabi Cezire kazasına bağlı Herpol köyünden ve Keldani milletinden Görgis bin Şemun adlı kimse “*âkıl ve bâliğ olduğu halde*” Siird'de Meclis-i Temyiz-i Hukuk ve Cinayette kendi rızası ile kelime-i şehadetini getirdikten sonra Müslüman olmuş ve Yusuf ismini almıştı.³⁷

Şehir dışından olup Siird mahkemelerinde gerçekleşen bazı ihtida ilamlarında “*şâbb-ı emred*” diye bir ifadenin geçtiği belirlenmiştir. Bu ifade “*henüz sakalı, bıyığı çıkmamış genç*” anlamına gelmektedir.³⁸ Bununla ilgili 14 Şevval 1288/27 Aralık 1871 tarihli bir belgede Diyarbekir vilayetine tabi Silvan kazasına bağlı Kenyar köyü sakinlerinden ve Ermeni milletinden Sergis veledi Haco adlı “*şâbb- emred*” “*âkıl ve bâliğ olduğu halde*” Siird'de Meclis-i Temyizde kurulan mahkemede kendi rızası ile kelime-i şehadetini getirerek Müslüman olmuş ve kendisine Mehmed Ali ismi verilmişti.³⁹

Buna dair 11 Zilkade 1288/22 Ocak 1872 tarihli başka bir belgede ise Bağdat vilayeti ? (بغداد) bağlı Musul mutasarrıflığı mahallatından Kaviranlı? (قويرانلي) Mahallesi mütemekkinlerinden ve Yakubi milletinden Dado veledi Cercis adlı “*şâbb- emred*” Siird'de Meclis-i Temyizde “*âkıl ve bâliğ olduğu halde*” İslâm'ı kabul etmiş ve ismi Mehmed Reşid olarak kaydedilmişti.⁴⁰

Şehir dışından olup ihtida için Siird mahkemelerine başvuranlar arasında karı-kocanın da olduğu tespit edilmiştir. Örneğin 11 Şaban 1287/6 Kasım 1870 tarihli bir belgede Diyarbekir vilayetinin Mardin sancağına tabi Cezire kazasına bağlı Deyrebun? (ديربون) köyü mütemekkinlerinden ve Yezidi taifesinden Halef ile eşi Ayşe binti Pero Siird'de Meclis-i Temyizde kurulan mahkemede kelime-i şehadet getirerek Müslüman olmuşlardı. Müslüman olmalarıyla Halef'in ismi Süleyman olarak değiştirilirken eşi Ayşe ise eski ismini kullanmaya devam etmişti.⁴¹

İhtida ile ilgili mahkeme kayıtlarına yansıyan durumlardan biri de evli olan şahısların ihtidasıdır. Bilindiği üzere İslâm hukuku Müslüman bir kadının Gayrimüslim bir erkekle evlenmesini yasaklamıştır. Ancak eşlerden erkeğin Müslüman olması durumunda, karısının Gayrimüslim olması evliliklerine herhangi bir engel oluşturmamıştır.⁴² Evli Gayrimüslim çiftlerden kadının Müslüman olması yani ihtida etmesi halinde ise

35 Siird Şer'iyye Sicili 430, 363.

36 Siird Şer'iyye Sicili 424 [MŞH.ŞSC.d. 7592], 86.

37 Siird Şer'iyye Sicili 423, 124.

38 Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, (Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 2015), “şâbb-ı emred”, 1136.

39 Siird Şer'iyye Sicili 423, 109.

40 Siird Şer'iyye Sicili 423, 124.

41 Siird Şer'iyye Sicili 424, 121.

42 Aslan, *Tanzimat Döneminde Din Değiştirme Hareketleri (1839-1876)*, 84.

kocasına da eski dinini terk ederek İslâm'a girmesi teklif edilmekteydi. Kocanın bunu kabul etmemesi durumunda aralarındaki evlilik sona ermekteydi.⁴³ Mesela 17 Zilkade 1311/22 Mayıs 1894 tarihli bir belgede Siird sancağına tabi ? () köyünden ve Ermeni milletinden Geli binti Kirkor, Siird'de Şer'i Mahkemede aynı köyden olan kocası Ermeni Taso veledi Agob hazır olduğu halde kendi rızası ile kelime-i şehadetini getirerek Müslüman olmuş ve Hanife ismini almıştı. Ayrıca mühtedinin kocasına mahkemede Müslüman olması teklif edilmiş ancak koca bu teklifi kabul etmemişti.⁴⁴

Yukarıdaki belgede kadının ihtidasının ardından eşler arasındaki evliliğin sona erdiğine dair herhangi bir bilgi verilmemiş sadece kocanın yapılan teklifi kabul etmediği belirtilmiştir. Ancak bazı belgelerde kadının ihtida etmesinin ardından kocanın eski dinini terk etmeye yanaşmaması nedeniyle eşler arasındaki evliliğin hâkim tarafından sonlandırıldığı tespit edilmiştir. Nitekim 7 Cemaziyelahir 1289/12 Ağustos 1872 tarihli bir belgede Eruh kazasına tabi Zilan nahiyesine bağlı Zivingê köyünden ve Ermeni milletinden Meryem binti Murad, Siird'de Meclis-i Temyizde akdedilen mahkemede erkek kardeşi İsa, kocası Murad veledi Ado ve Ermeni milletinin ruhani reisi Keşiş Zekeriya hazır olduğu halde kendi rızası ile ihtida etmişti. İslâm'ı kabul ettikten sonra eski ismini kullanmaya devam eden Meryem'in kocası Murad'ın Müslüman olmayı kabul etmemesi üzerine aralarındaki nikâh feshedilip mahkeme tarafından "tefrik" işlemi gerçekleştirilmişti.⁴⁵

Eşlerden birisinin ihtida etmesiyle gerçekleşen boşanmadan sonra çocukların kimde kalacağına dair eşler arasında sorunlar çıkabiliyordu. İslâm hukukçuları bu hususla ilgili olarak Hz. Peygamber'in "*her insanın İslâm fitratı üzerine doğduğu, sonradan anne ve babasının tesiri ile Hristiyan, Musevi veya Mecusi olduğunu*" bildiren hadis-i şerifini esas alarak çocukların "*hayru'l-ebeveyne*" yani anne-babadan hangisi hayırlı (Müslüman) ise ona tabi olması ve onun vesayetinde bulunması gerektiğini belirtmişlerdir. Bundan dolayı Gayrimüslim bir ailede anne veya babadan birisi Müslüman olursa, henüz ergenlik çağına girmemiş olan çocuklar Müslüman olana verilmekteydi.⁴⁶ Ancak küçük çocukların bakımının her zaman babaları tarafından yapılamaması nedeniyle onları belli bir yaşa kadar Gayrimüslim annelerinin yanında bırakma mecburiyeti olabiliyordu.⁴⁷ Burada İslâm hukukunun "*hidâne*⁴⁸ hakkının anneye aidiyeti" hükmü uygulanmaktaydı. Bu durumda çocuğun dinen Müslüman olan babaya tabi olduğunu ve Müslüman ismi konulduğunu, sadece bakımının anneye verildiğini⁴⁹ belirtmek gerekir.

Bir önceki paragrafta açıklanan durumun bir örneğine Siird sancağında da rastlanmıştır. Nitekim 21 Rebiülevvel 1291/8 Mayıs 1874 tarihli bir belgede Sur Mahallesi'nden ve Ermeni milletinden iken ihtida eden Mustafa bin Abdullah, mahkemede zevc-i mutallakası (boşanmış kadın) Kırmızı binti Maksi Hofi adlı Gayrimüslim üzerine dava açmıştı. Mustafa, Müslüman olduğunda eşi Kırmızı ile aralarında evlilik mevcut iken küçük çocukları Süleyman, Hasan ve Meryem'in "*kendisine tabiatıyla Müslüman olduklarını*" ve daha sonra eşi Kırmızı'yı boşadığını belirterek çocuklarından Süleyman ve Meryem'in kendisine verilmesini talep etmişti. Boşanmadan sonra "*nisvan hidânesine*" muhtaç olan Hasan "*taakkul-i din ...vakt-i muhafazasına dek*" anneye, Süleyman ve Meryem ise babaya teslim edilmişti.⁵⁰ Nisvan hidânesine muhtaç olan çocuğun Gayrimüslim anneye, diğer iki çocuğun ise Müslüman olan babaya teslim edildiği anlaşılmaktadır.

Tanzimat'ın ardından ihtida olaylarında zorlamanın olduğunun iddia edilmesi ile Osmanlı Devleti'nin daha temkinli davranmaya başladığı yukarıda açıklanmıştı. Mühtedinin akrabaları veya eski dininin temsilcileri çoğu kez bu iddiayı öne sürerek müdahalelerde bulunmaktaydılar.⁵¹ Bunların mühtedinin yanında bulundurulması zorunluluğu ihtidanın baskı ve zorlama altında gerçekleşmediğini göstermek içindi.⁵²

43 Çetin, *Sicillere Göre Bursa'da İhtida Hareketleri ve Sosyal Sonuçları (1472-1909)*, 93-94.

44 *Siird Şer'iyye Sicili 419 [MŞH.ŞSC.d. 7587]*, 134.

45 *Siird Şer'iyye Sicili 430*, 43.

46 Çetin, *Sicillere Göre Bursa'da İhtida Hareketleri ve Sosyal Sonuçları (1472-1909)*, 71.

47 Çetin, *Sicillere Göre Bursa'da İhtida Hareketleri ve Sosyal Sonuçları (1472-1909)*, 92.

48 Hidâne, küçük çocukların bakım, gözetim ve terbiyesi anlamında kullanılan bir fıkıh terimidir. Ali Bardakoğlu, "Hidâne", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/467.

49 Aslan, *Tanzimat Döneminde Din Değiştirme Hareketleri (1839-1876)*, 50.

50 *Siird Şer'iyye Sicili 430*, 235-236.

51 Aslan, *Tanzimat Döneminde Din Değiştirme Hareketleri (1839-1876)*, 53.

52 Deringil, *19. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nde İhtida ve İrtidad*, 74.

Bu durum Siird Şer'iyye Sicilleri'nde de yer almıştır. İhtida ilamlarının çoğunda mühtedinin eskiden mensup olduğu milletin temsilcilerinin o esnada mahkemede hazır buldukları tespit edilmiştir. Konuyla ilgili 6 Ramazan 1287/30 Kasım 1870 tarihli bir belgede Siird'in Eruh kazasına bağlı Zilan-ı Kebir nahiyesine tabi Lodi köyü mütemekkinlerinden Ermeni Ğeribo bin Gerib adlı zimmînin Siird'de Meclis-i Temyizdeki ihtidası esnasında mahkemede Ermeni milletin dini reislerinden Keşiş Zeko ile mezkûr milletin muteberanından Maksi Osib bin Melko hazır bulunmuşlardı. Ğeribo, kendi rızası ile kelime-i şهادetini getirerek Müslüman olmuş ve Mehmed ismini almıştı.⁵³

Yine aynı konuya dair 12 Şaban 1288/27 Ekim 1871 tarihli bir belgede Siird'in Rıdvan kazasına bağlı Beşiri nahiyesine tabi Ater? (ط) köyünden ve Ermeni milletinden Seyro binti Haco'nun mahkemede ihtidası sırasında Ermeni murahhası Keşiş Ohannes de hazır bulunmuştu. Kendi rızası ile kelime-i şهادet getirerek Müslüman olan Seyro'ya Fatma ismi verilmişti.⁵⁴

İhtida olaylarında bazen mühtedinin mensubu olduğu milletin temsilcilerinin yanı sıra akrabalarından kimselerin de mahkemede hazır buldukları kayıtlara yansımıştır. Nitekim daha önce de bahsi geçen 7 Cemaziyelahir 1289/12 Ağustos 1872 tarihli belgede Eruh kazasına bağlı Zilan nahiyesine tabi Zivingê köyünden ve Ermeni milletinden Meryem binti Murad'ın ihtidası esnasında mahkemede Ermeni milletin ruhani reisi Keşiş Zekeriya ile birlikte mühtedinin erkek kardeşi İsa ve kocası Murad veledi Ado da hazır bulunmuştu.⁵⁵

Şer'iyye sicillerine yansıyan bireysel ihtidalarla bakıldığında ihtida eden kişilerin milliyetlerinin açık bir şekilde ifade edildiği anlaşılmaktadır. Sicillerde genellikle "tebaa-i Devlet-i Aliyye" ibaresi yazıldıktan sonra mühtedinin mensubu olduğu millet belirtilirdi. Ancak bazı kayıtlarda mühtedinin hangi milletten olduğuna dair bilgi olmayabiliyordu. Mesela yukarıda da bahsi geçen 24 Cemaziyevvel 1287/22 Ağustos 1870 tarihli belgede Siird'in Garzan nahiyesine tabi Dodin köyü sakinlerinden Hazime binti Murad'ın Ermeni milletinden olduğu ifade edilirken Siird'in Rıdvan nahiyesine tabi Mut-i Süfla köyü sakinlerinden Cane binti Mirza'nın hangi millete mensup olduğu belirtilmemiştir.⁵⁶

Siird sancağının etnik ve dini açıdan zengin olması nedeniyle farklı milletlerden ihtidaların bulunması oldukça doğal bir durumdur. Siird mahkeme kayıtlarına yansıyan bireysel ihtidalarda Ermeni, Keldani, Yakubi ve Yezidi gibi farklı Gayrimüslim unsurların bulunduğu anlaşılmaktadır. İhtida eden bu Gayrimüslimler arasında erkeklerle birlikte kadınlar da bulunmaktaydı. Sicillerde genellikle mühtedilerin yaşına dair herhangi bir bilgi verilmemiştir. Ancak yukarıda da belirtildiği üzere "şâbb-ı emred" (henüz sakalı ve bıyığı çıkmamış genç) ve "recül" (ergin, yetişkin erkek) anlamında bazı ifadeler kullanılmıştır.

3. KİTLESEL İHTİDALAR

Siird sancağında bireysel ihtidaların yanı sıra kitlesel olarak gerçekleşen ihtidalar da rastlanmıştır. Kitlesel ihtida ile kastedilen bir yerleşim biriminde (köy) yaşayan Gayrimüslim ahalinin hepsinin veya bir kısmının gruplar halinde ihtida etmesidir. Kitlesel ihtidalarla ilişkin bilgiler Osmanlı arşiv belgelerinden ve bazı münferit çalışmalardan elde edilmiştir.

Siird'de gerçekleşen kitlesel ihtidaların büyük çoğunluğu 1895 Ermeni olayları esnasında veya daha sonrasında gerçekleşmiştir. Ancak nadir de olsa bu olaylardan önce gerçekleşen kitlesel ihtidalar da bulunmaktaydı. Buna dair 29 Safer 1305/16 Kasım 1887 tarihli bir belgede Siird'in Garzan kazasına bağlı Batriyan köyünde bulunan ve 12 hane erkek ve kadın olmak üzere toplam nüfusları 53 kişiden ibaret bulunan Yezidi efradının hepsi ihtida etmişti.⁵⁷

1895 yılında ve sonrasında gerçekleşen ihtidalarla geçmeden önce konu sınırları dışına çıkmadan kısaca

53 Siird Şer'iyye Sicili 424, 137.

54 Siird Şer'iyye Sicili 423, 74.

55 Siird Şer'iyye Sicili 430, 43.

56 Siird Şer'iyye Sicili 424, 86.

57 BOA, Sadâret Mektubî Mühimme Kalemi Evrakı [A.}MKT.MHM], Dosya No. 495, Gömlek No. 21.

Ermeni olaylarının ortaya çıkışı ile ilgili bilgi vermek yerinde olacaktır. 1895 yılında meydana gelen Ermeni olaylarının arka planındaki nedenler 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın ardından imzalanan Ayas-tefanos ve Berlin Antlaşmalarına kadar uzanmaktadır.⁵⁸ Her iki antlaşmada Ermenilerin lehine kararların alınması ve Ermenilerin seslerini bütün dünyaya ulaştırmayı başarması ile Ermeni sorunu uluslararası bir mesele haline geldi.⁵⁹ Bu gelişmelerin ardından 19. yüzyılın sonlarında Ermeni komitacıları tarafından “*Daşnaksutyun*” ve “*Hinçakyan*” isimindeki örgütler/komiteler kuruldu. Bu örgütlerin amacı yabancı müdahalesini sağlayarak özerk veya bağımsız bir Ermenistan'ı kurmaktı.⁶⁰ Berlin Antlaşması'nda Ermeniler için yapılması düşünülen düzenlemelerin geçikleşmemesi Ermeni örgütlerini harekete geçirdi. Bazı Avrupalı devletlerin de desteğini alan bu komiteler Batılı devletlerin dikkatini Anadolu topraklarında yaşayan Ermenilere çevirmek için 1890 yılından itibaren baskı ve terör faaliyetlerine başladı. 1890 yılında başlayan bu olaylar 1895 yılında doruk noktasına çıktı ve “1895 Ermeni Olayları” olarak tarihteki yerini aldı.⁶¹

1895 yılında Osmanlı'nın birçok şehrinde ortaya çıkan ve birçok Müslüman ve Gayrimüslimin hayatını kaybetmesine neden olan bu olaylar⁶² kasım ayı içerisinde Siird sancağında da ortaya çıkmıştı.⁶³ Bu olaylar esnasında Siird'e bağlı birçok yerleşim yerinde ihtida vakalarının yaşandığı anlaşılmaktadır. Bu konuda Jelle Verheij adlı araştırmacı önemli bilgiler vermiştir. Verheij'n verdiği bilgilere göre olaylar esnasında Siird'in Şirvan kazasında Gayrimüslimlerin yaşadığı birçok köyde ihtida vakaları yaşanmıştı. Bunların bir kısmı olayların ardından eski dinlerine geri dönmüştü. Mesela olaylar esnasında İslâmiyet'i kabul etmiş olan Süryani Ortodoksların yaşadığı Kondudizan (Suludere) köyündeki ahalinin bir kısmı 1896 yazında, 14 haneli bir Ermeni köyü Birki (Yatağan) ve Ermenilerin yaşadığı Kevijan (Yolbaşı) köyü sakinleri ise bir yıl sonra eski dinlerine geri dönmüşlerdi. Derzin (Adakale) köyündeki ahali olaylar esnasında Müslüman olmuş ancak Bitlis'e göç ettikten sonra yeniden eski dinlerine geçmişlerdi. Bir Süryani-Ortodoks köyü olan Kosih (İncesirt) ahali ihtida etmelerine rağmen 1898 yılında eski dinlerine geri dönmüşlerdi. Ayrıca İrun nahiyesine bağlı bütün köylerde ihtida olayları yaşanmış ancak 1896 yazında -Direk adlı köy dışında- tüm köyler eski dinlerine dönüş yapmışlardı.⁶⁴

Verheij'in verdiği bilgilere bakıldığında olaylar esnasında ihtida edenlerden bir kısmının Müslüman olmaya devam ettiği anlaşılmaktadır. Örneğin 4 haneli küçük bir Ermeni köyü olan “Dirik'te (Söbetaş)” yapılan saldırılardan sonra iki kişi ölmüş, hayatta kalanlar ise ihtida etmişti. İhtida edenlerin 1898'de görünürde Müslüman oldukları ifade edilmiştir. Bir Ermeni köyü olan “Hendek (İncecik)” de saldırıya uğramış ve olaylar sırasında ihtida eden halkın 1898 yılında halen Müslüman olduğu açıklanmıştır. Saldırıya uğrayan bir diğer köy ise Süryani-Ortodoksların yaşadığı “Merç (Suluyazı)” idi. Saldırı esnasında 9 aile ihtida etmişti. İhtida eden bu ailelerin 1898 yılında hala Müslüman olarak kaldıkları belirtilmiştir.⁶⁵

Verheij'in verdiği bilgilere bakıldığında Siird'in Şirvan kazasına bağlı köylerin olaylardan ciddi bir şekilde etkilendiği anlaşılmaktadır. Bu olaylar esnasında Süryani ve Ermenilerin yaşadığı birçok köy ihtida etmiştir. Birçok Gayrimüslim köyünün olayların olduğu zaman diliminde ihtida etmiş olması korku ve baskı faktörünün etkili olduğunu göstermektedir. Nitekim yukarıda da belirtildiği üzere olayların etkisini yitirdiği veya yitirmeye başladığı yıllarda ihtida edenlerin eski dinlerine dönmüş olmaları bunu doğrulamaktadır.

58 Muzaffer Başkaya, “Trabzon'da 1895 Ermeni Olayları ve İngiliz Basınına Yansıması”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 39 (Ocak 2017), 177.

59 Kamuran Gürün, *Ermeni Dosyası* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1983), 106-113.

60 Deringil, *19. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nde İhtida ve İrtidad*, 283.

61 Rahmi Çiçek, “Trabzon'da Ermeni Nüfusu ve 1895 Ermeni Olayları”, *Tarih İncelemeleri Dergisi* 16/1 (Haziran 2001), 126. 1895 Ermeni olayları ile ilgili ayrıca bkz. Bayram Nazır, “Gümüşhane'de 1895 Ermeni Olayları”, *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi* 1 (2009), 131-147; Erdiç Gülcü, “Mamuratülaziz Vilayetinde Ermeni İsyancıları (1895)”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* 7/2 (2018), 1349-1379; Oktay Bozan, *Arşiv Belgeleri Işığında Diyarbakır Vilayetinde 1895 Ermeni Olayları* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006); Yunus Özger, *1895 Bayburt Ermeni Ayaklanmaları* (İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2007).

62 Olayların görüldüğü yerler ve bu yerlerde olayların başlama tarihi için bkz. Gürün, *Ermeni Dosyası*, 155-157.

63 BOA, *Dahiliye Nezâreti Şifre Kalemi [DH.ŞFR]*, Dosya No. 183, Gömlek No. 135.

64 Jelle Verheij, ““The Year of the Firman”: 1895 Massacres in Hizan and Şirvan (Bitlis vilayet)”, *Études Arméniennes Contemporaines* (2017), 137-141.

65 Verheij, “The Year of the Firman”: 1895 Massacres in Hizan and Şirvan (Bitlis vilayet), 139-140.

Bunun yanında olaylar esnasında ihtida edip daha sonra Müslüman olmayı sürdürenler de bulunmaktaydı. Bunların daha sonra eski dinlerine geri dönüp dönmediğini bilinmemektedir. Ama bunların ihtidalarında samimi olduklarını ve İslâm dinini benimsediklerini söylemek de mümkündür. Bu konuda benzer bir tahlili dile getiren araştırmacılar da vardır. Nitekim Selim Deringil bu hususla ilgili olarak şunları söylemiştir:

*“Bu kader yıllarında Anadolu Ermenilerinin ihtidası bütünüyle bir sağ kalma taktiği idi; nitekim tehlike geçer geçmez çoğunun eski inancına geri dönmesi de buna işaret ediyor. Ne var ki bazıları sofuluğa bile varan bir Müslüman olmayı sürdürdü...”*⁶⁶

Olaylar esnasında ihtida edenlerin saldırılardan korunmak amacıyla ihtida ettiklerine dair arşiv kayıtlarında bazı bilgilere rastlanmıştır. Bununla ilgili 24 Şevval 1314/28 Mart 1897 tarihli bir belgede Siird’in Şirvan kazasına bağlı Geli, Sandık, Kürena, Birke ve Derik köyleri ile Garzan kazasına bağlı Golamasiyan köyündeki Ermenilerin 1895 yılında çıkan olaylar sırasında kendilerini İslâmiyet’i kabul etmiş gibi gösterdikleri ve halihazırda eski dinlerine dönme isteğinde oldukları belirtilmişti. Yalnız Kürtlerin ileri gelenlerinin buna engel oldukları kayıtlara yansımıştır.⁶⁷

Arşiv kayıtlarında 1895 Ermeni olaylarından yaklaşık bir yıl sonra gerçekleşen kitlesel ihtidalar da tespit edilmiştir. Buna dair 7 Mart 1896 tarihli bir belgede Siird sancağına tabi Şirvan kazası dahilindeki Derzin ve Sebilan köyleri ahalisinin hepsi, Beytarun köyünde 23 kişi ve Dirban köyünden ise 15 nüfus erkek ve kadının kendi rızalarıyla ihtida etmiş oldukları kayda geçirilmiştir.⁶⁸

Kitlesel ihtidaların hassas bir süreçte gerçekleşmiş olması Osmanlı Devleti’ni bu olaylar için ciddi soruşturma ve araştırma yapmaya sevk etmiştir. Nitekim arşiv kayıtlarına yansıyan 27 Rebiülahir 1314/5 Ekim 1896 tarihli bir belgede Siird’in Pervari kazası dahilindeki 3’ü Müslüman ve 7’si Keldani olmak üzere 10 haneden oluşan Kip köyündeki kadın ve erkek olmak üzere toplam 23 Keldani, Pervari kaymakamlığına arzuhal yollayarak kendi rızalarıyla Müslüman olduklarını ve gereğinin yapılmasını istemişlerdi. Yapılan incelemelerde mühtedilerin ihtidalarında herhangi bir zorlamanın olmadığını bildirilmesiyle Liva İdare Meclisinde Keldani milletin ruhani reisinin huzurunda şahıslardan bilgi istenmişti. Bunun üzerine mühtediler; *“iğtişâş esnasında bir zarar görmediklerini ve herhangi bir saldırıya uğramadıklarını ve ihtidalarının şevk-i vicdaniden başka bir sebep ve mecburiyet”* olmadığını ifade ederek kendilerine *“telkin-i din”* edilmesini talep etmişlerdi. Keldani milletin ruhani reisi Avail Efendi ise *“bunların kabul-ü İslâmiyet’i güya mesele-i selef sırasında vukua gelmiş olmasına mebni şayan-ı kabul olamayacağını”* belirterek bu duruma itiraz etmişti. Bu gelişmelerden sonra durumun araştırılması gerektiği ve mühtedilerin şimdilik evlerine dönmeleri gerektiği bildirilmiştir. Pervari kazası kaymakamlığınca yapılan tahkikat neticesinde mühtedilerin ihtidalarının *“arzu-yu sahiha-i vicdaniye”* ile gerçekleştiği belirtilerek bunlar için gerekenin yapılmasına karar verilmiştir.⁶⁹

Belgede de görüleceği üzere Osmanlı Devleti hassas bir dönemde gerçekleşen ihtidalar için ayrıntılı bir soruşturma süreci yürütmüştür. Mühtediler kendi rızaları ile ihtida ettiklerini belirtmelerine rağmen hemen ihtidaları kabul edilmemiş ve bu konuda araştırmanın yapılacağı belirtilerek mühtediler evlerine gönderilmiştir. Daha sonra yapılan tahkikat sonucunda bunların kendi rızaları ile ihtida ettikleri belirlenmiş ve gereğinin yapılmasına karar verilmiştir.

Belgede dikkat çeken hususlardan biri de mühtedilerin mensubu oldukları milletin ruhani reisi Avail Efendi’nin itirazda bulunmasıdır. Avail Efendi, mühtedilerin 1895 olayları esnasında ihtida ettikleri için ihtidalarının kabul edilemeyeceğini belirtmiştir. Yukarıda da açıklandığı üzere ruhani reisin mecliste hazır bulunması mühtedileri caydırmak içindi. Avail Efendi, ihtidanın olaylar esnasında gerçekleştiğini ve mühtedilerin kendi rızaları ile İslâm’ı kabul etmediklerini belirterek onları vazgeçirmeye çalışmış ama anlaşılan o ki bunda başarılı olamamıştır.

66 Deringil, 19. Yüzyıl Osmanlı Devleti’nde İhtida ve İrtidad, 331.

67 BOA, Dahiliye Nezâreti Tesri’i Muamelat ve Islahat Komisyonu Muamelat [DH.TMIK.M], Dosya No. 30, Gömlek No. 24.

68 BOA, Hariciye Nezâreti Tahrirât [HR.TH], Dosya No. 171, Gömlek No. 14.

69 BOA, DH.TMIK.M, Defter No. 17, Gömlek No. 43.

Osmanlı Devleti hem mühtedilerin mağdur olmaması hem de ihtidayı teşvik etmek adına onlara çeşitli yardımlarda bulunmaktaydı.⁷⁰ 19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Devleti, Maliye Nezaretinin 25 Rebiülahir 1286/4 Ağustos 1869 tarihli hükmü uyarınca mühtedilere 100 ila 150 kuruş arasında “*kisve bahası*” (elbise parası) adı altında bir ödeme yapmaktaydı. Siird’de gerçekleşen bazı kitlesel ihtidaların ardından mühtedilere bu ödemenin yapıldığı belirlenmiştir. Mesela yukarıda da bahsi geçen 29 Safer 1305/16 Kasım 1887 tarihli belgede de belirtildiği üzere Siird’in Garzan kazasına bağlı Batıryan köyündeki 53 Yezidi ihtida etmişti. Bunlardan “*bâliğ ve bâliğa olmayanların*” dışında kalan 36 yetişkine Mal Sandığından yüzer kuruş verilmesi kararlaştırılmıştı. Henüz reşid olmayan 17 kişi ise ödemenin dışında bırakılmıştı.⁷¹

Kitlesel olarak ihtida eden mühtedilerin devletten hem İslâm’ın öğretilmesi hem de çocuklarının eğitimi için talepte buldukları anlaşılmaktadır. Aslında mühtedilerin ihtida ederek Müslüman olmalarının ardından onlara İslâm dinine dair bazı konuların öğretilmesi bir zorunluluk değildi. Ancak bazen mühtediler kendilerine İslâm dininin öğretilmesinin yanı sıra din dışı eğitim için de devletten talepte bulunabiliyorlardı.⁷² Böyle bir talebin Siird’de de meydana geldiği kayıtlara yansımıştır. Nitekim bir önceki paragrafta da bahsi geçen Siird’in Garzan kazasına bağlı Batıryan köyünden olup ihtida eden 53 Yezidi ihtidalarının ardından sakin oldukları köyde bir mescid ile çocuklarının “*talim ve terbiyesi için*” de bir mektep yapılmasını istemişlerdi.⁷³ Mühtedilerin bu talebi 3 yıl sonra kabul edilmişti. Nitekim 22 Rebiülevvel 1308/5 Kasım 1890 tarihli bir belgede mühtedilerin “*hissiyat-ı İslâmiyelerinin takrir ve tesiri için*” mezkûr köye bir cami ve bir ibtida-i mektebinin yapılmasına karar verilmişti. Yapılan keşif neticesinde cami ve mektebin yapımı için 8.930 kuruşa ihtiyaç olduğu anlaşılmıştı. İhtiyaç duyulan 8.930 kuruşa inşaattan sonra içeriye harcanmak üzere 1.070 kuruş daha ilave edilmiş ve toplamda 10.000 kuruşun Hazine-i Hassa tarafından ödenmesi kararlaştırılmıştı.⁷⁴

4. MÜHTEDİLERİN ALMIŞ OLDUKLARI İSİMLER

İsim, İslâm toplumları için önemli bir yere sahiptir. İsmi bu derece önemli olmasında Hz. Muhammed’in “*siz kıyamet gününde kendi isimleriniz ve babalarınızın isimleriyle çağrılacaksınız. Onun için isimlerinizi güzel koyunuz*” ve “*peygamberin isimleriyle isim koyunuz*” şeklindeki hadislerinin önemli bir etkisi olmuştur.⁷⁵

Yukarıdaki ihtida ilamlarında da görüleceği üzere mühtedi mahkemede kendi rızası ile İslâm’ı kabul ettiğini belirttiikten sonra kelime-i şehadetini söylediler. Daha sonra ise mühtediye yeni bir isim verilirdi. İhtida ilamlarının hemen hepsinde “*...şeref-i İslâm ile müşerref olmakla bi’-t-taleb ismi...tesmiye olunub...*”⁷⁶ şeklinde kalıplaşmış bir ifade yer alırdı. Yeni bir isim alan mühtedi böylelikle eski kişiliğini hatırlatacak temel öğelerden biri olan ismini, diniyle birlikte değiştirmekte ve eski ile yeni hayat arasındaki son köprüyü deatmaktaydı.⁷⁷

Mühtediler ihtida ettikten sonra genellikle İslâmi literatürde yer alan geleneksel isimleri veya Hz. Mu-

70 16. yüzyılda mühtedilere çeşitli miktarlarda para, bir kavuk ve bir destar (sarık-tülbent) verilmekteydi. Kamil Çolak, *XVI. Yüzyılda İstanbul’da İhtidâ Hareketleri* (Ankara, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2000), 89-90. Mühtedilere verilen yardımlardan biri de “atiyye” (hediye, bahşış) idi. Nitekim 29 Rebiülahir 1285/19 Ağustos 1868 tarihli bir belgede Siird sancağında sakin olup sorgulanmak üzere Dersaadet’e gitmiş olan mühtedi Hacı Sadık’a “sadaka olmak üzere” 500 kuruş atıyyenin verilmesinin uygun olduğuna dair kayıt tutulmuştur. BOA, *Sadâret Mektubî Mühimme Kalemi Evrakı [A.}MKT.MHM]*, Dosya No. 417, Gömlek No. 20.

71 BOA, *A.}MKT.MHM*, Dosya No. 495, Gömlek No. 21; Said Olgun, *Osmanlı Devleti’nin Son Döneminde Siirt Sancağında Gayrimüslimler*, (İstanbul: Libra Yayıncılık, 2020), 39.

72 Aslan, *Tanzimat Döneminde Din Değiştirme Hareketleri (1839-1876)*, 120-122.

73 BOA, *A.}MKT.MHM*, Dosya No. 495, Gömlek No. 21; Olgun, *Osmanlı Devleti’nin Son Döneminde Siirt Sancağında Gayrimüslimler*, 39.

74 BOA, *Sadâret Mektubî Mühimme Kalemi Evrakı [A.}MKT.MHM]*, Dosya No. 501, Gömlek No. 30.

75 Aslan, *Tanzimat Döneminde Din Değiştirme Hareketleri (1839-1876)*, 108.

76 *Siird Şer’iyye Sicili* 423, 42.

77 Çetin, *Sicillere Göre Bursa’da İhtida Hareketleri ve Sosyal Sonuçları (1472-1909)*, 56.

hammed ve onun ailesine ait isimleri tercih etmekteydi.⁷⁸ Nitekim yukarıda bahsi geçen şer'iyye sicillerinde ve sorgu kayıtlarında ihtida eden erkeklerin Abdullah, Hüseyin, İbrahim, İsa, Mehmed, Mehmed Ali, Mehmed Reşid, Mirza, Musa, Mustafa, Ömer, Said, Salih, Süleyman, Şahin, Yusuf; kadınların ise Ayşe, Fatma, Hanife ve Meryem gibi isimler aldıkları tespit edilmiştir. İsimlere bakıldığında tekli olanların yanı sıra çift isimlerin de kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Mühtedilerin almış oldukları yeni isimler konusunda belirtilmesi gereken hususlardan biri de ihtida sonrası bazı mühtedilerin eski isimlerini kullanmaya devam etmesidir. Muhtemelen bu mühtedilerin eski isimleri İslâmi açıdan sorunlu bulunmadığından isimlerinin değiştirilmesine gerek görülmemiştir. Mesela yukarıda bahsi geçen Ermeni milletinden Meryem binti Murad, ihtida ettikten sonra eski ismini kullanmaya devam etmiştir.⁷⁹ Aynı şekilde Yezidi taifesinden Ayşe binti Pero'nun da ihtida ettikten sonra ismi değiştirilmemiştir.⁸⁰ Görüldüğü üzere Meryem ve Ayşe isimleri Müslümanlar arasında sıklıkla kullanıldığı için bu iki ismin ihtidadan sonra da değiştirilmesine gerek görülmemiştir.

İsim konusunda bahsedilmesi gereken bir diğer husus ise İslâm'ı seçen mühtedilerin yine bir Gayrimüslim ismi tercih etmesidir. Bunun bir örneğine Siird'de de rastlanmıştır. Nitekim yukarıda sorgusu yapılan Keldani milletinden Kato adlı şahıs ihtida ettikten sonra yine bir Gayrimüslim ismi olan Kotas'ı almıştır.

78 Aslan, *Tanzimat Döneminde Din Değiştirme Hareketleri (1839-1876)*, 113.

79 *Siird Şer'iyye Sicili* 430, 43.

80 *Siird Şer'iyye Sicili* 424, 121.

SONUÇ

Şer'iyye sicilleri ve Osmanlı arşiv belgelerinin temel kaynak olarak alındığı bu çalışmada Siird'deki ihtida olaylarının ne şekilde gerçekleştiği açıklanmıştır. İhtida süreci Tanzimat'tan önce belli bir düzende gerçekleşirken bu dönemin ardından bazı farklılıklar göstermeye başlamıştır. Avrupalı devletlerin ve kiliselerin baskıları sonucunda ihtida süreci daha da zorlaştırılmış ve mühtediler ciddi bir sorgulamadan geçirilmiştir. Mühtedi mecliste yapılan sorgu ve araştırmadan sonra kadı huzuruna çıkarılarak burada kendi rıza ve isteğiyle ihtida etmek istediğini belirtip kelime-i şehadetini getirmiştir. Ardından mühtediye yeni bir isim verilerek ihtidası kayda alınmıştır. Siird'de gerçekleşen ihtidaların bireysel ve kitlesel olmak üzere iki şekilde gerçekleştiği tespit edilmiştir. İhtida edenler arasında Ermeni, Keldani, Süryani-Yakubi ve Yezidi gibi Gayrimüslim unsurların olduğu belirlenmiştir. Bireysel ihtidalar bir veya iki kişinin mahkemeye bizzat başvurarak ihtidasını kayda alması şeklinde cereyan etmiştir. Bu tür ihtidalarda mahkemeye hem Siird sancağından hem de şehir dışından Gayrimüslimler ihtida için başvurmuştur.

Köy ahalsinin hepsi veya bir kısmının ihtida etmesiyle gerçekleşen kitlesel ihtidalar ise genellikle 1895 yılında meydana gelen Ermeni olayları esnasında veya sonrasında ortaya çıkmıştır. Kitlesel bir şekilde ihtida edenlerden bir kısmı olayların ardından eski dinlerine geri dönerken bir kısmı da Müslüman olmayı sürdürmüştür. Bazı kitlesel ihtidaların ardından mühtedilere kisve baha adı altında para yardımı yapılmıştır. Ayrıca mühtedilerin talepleri doğrultusunda cami ve mektep gibi yapıların inşa edilmesine karar verilerek bu alandaki ihtiyaçları giderilmeye çalışılmıştır. İhtida edenlere genellikle İslâmi literatürde yer alan isimler verilmekle birlikte eski isimlerini kullanmaya devam edenler de olmuştur.

KAYNAKÇA

ARŞİV KAYNAKLARI

- BOA, Osmanlı Arşivi. *Dahiliye Nezâreti Şifre Kalemi [DH.ŞFR]*. Dosya No. 183, Gömlek No. 135.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Dahiliye Nezâreti Tesri'i Muamelat ve Islahat Komisyonu Muamelat [DH.TMIK.M]*. Dosya No. 17, Gömlek No. 43.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Dahiliye Nezâreti Tesri'i Muamelat ve Islahat Komisyonu Muamelat [DH.TMIK.M]*. Dosya No. 30, Gömlek No. 24.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Dahiliye Nezâreti Tesri'i Muamelat ve Islahat Komisyonu Muamelat [DH.TMIK.M]*. Dosya No. 39, Gömlek No. 47.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Hariciye Nezâreti Tahrirât [HR.TH]*. Dosya No. 171, Gömlek No. 14.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Meşihat Şer'iyeye Sicilleri Defterleri [MŞH.ŞSC.d.]*. 7585 (Siird Şer'iyeye Sicili 417)
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Meşihat Şer'iyeye Sicilleri Defterleri [MŞH.ŞSC.d.]*. 7587 (Siird Şer'iyeye Sicili 419)
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Meşihat Şer'iyeye Sicilleri Defterleri [MŞH.ŞSC.d.]*. 7591. (Siird Şer'iyeye Sicili 423)
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Meşihat Şer'iyeye Sicilleri Defterleri [MŞH.ŞSC.d.]*. 7592 (Siird Şer'iyeye Sicili 424)
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Meşihat Şer'iyeye Sicilleri Defterleri [MŞH.ŞSC.d.]*. 7598 (Siird Şer'iyeye Sicili 430)
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Sadâret Mektubî Mühimme Kalemi Evrakı [A.}MKT.MHM]*. Dosya No. 417, Gömlek No. 20.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Sadâret Mektubî Mühimme Kalemi Evrakı [A.}MKT.MHM]*. Dosya No. 495, Gömlek No. 21.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Sadâret Mektubî Mühimme Kalemi Evrakı [A.}MKT.MHM]*. Dosya No. 501, Gömlek No. 30.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Yıldız Kamil Paşa Evrakı [Y.EE.KP]*. Dosya No. 4, Gömlek No. 398.

VİLAYET SALNAMELERİ

- H. 1310 (M. 1892) Tarihli Bitlis Vilayet Salnamesi.
- H. 1316 (M. 1898) Tarihli Bitlis Vilayet Salnamesi.
- H. 1291 (M. 1874) Tarihli Diyarbakir Vilayet Salnamesi.
- H. 1292 (M. 1875) Tarihli Diyarbakir Vilayet Salnamesi.

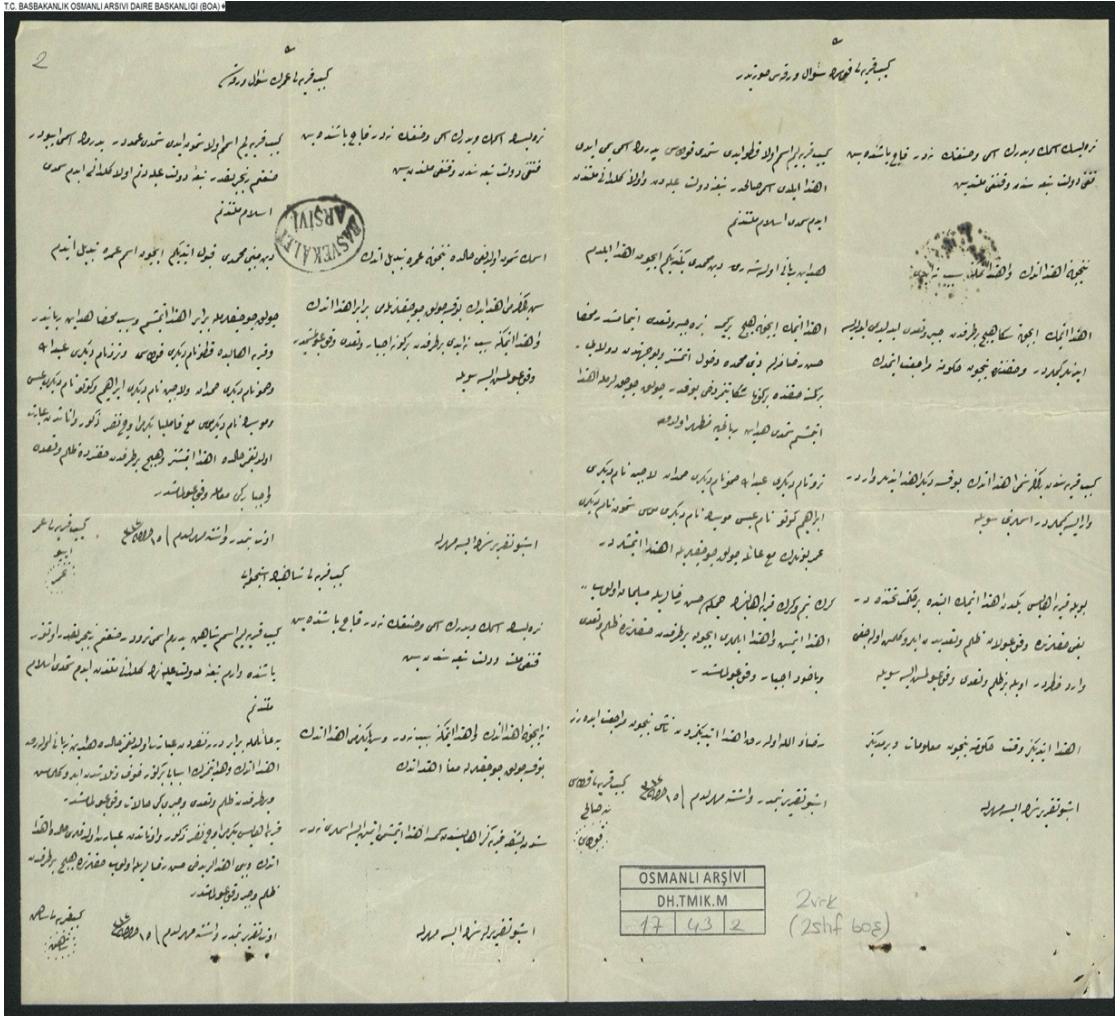
ARAŞTIRMA ESERLER

- Açıknel, Ali. "Şer'iyeye Sicillerine Göre Tokat'ta İhtida Hareketleri (1772-1897)". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 23 (2004), 171-193.
- Akgündüz, Ahmet. *Şer'iyeye Sicilleri Mahiyeti Toplu Kataloğu ve Seçme Hükümler*. 1 Cilt. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1988.
- Armaoğlu, Fahir. *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1789-1914)*. İstanbul: Alkım Yayınevi, 6. Basım, 2010.
- Aslan, Halide. *Tanzimat Döneminde Din Değiştirme Hareketleri (1839-1876)*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.
- Baer, Marc David. *IV. Mehmet Döneminde Osmanlı Avrupası'nda İhtida ve Fetih*. çev. Ahmet Fehmi. İstanbul: Hil Yayınları, 2010.
- Bardakoğlu, Ali. "Hidâne". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/467-471. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Başkaya, Muzaffer. "Trabzon'da 1895 Ermeni Olayları ve İngiliz Basınına Yansıması". *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 39 (Ocak 2017), 176-188.
- Bozan, Oktay. *Arşiv Belgeleri Işığında Diyarbakır Vilayetinde 1895 Ermeni Olayları*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Bozkurt, Gülnihal. *Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasî Gelişmelerin Işığında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Basım, 1996.
- Çetin, Osman. *Sicillere Göre Bursa'da İhtida Hareketleri ve Sosyal Sonuçları (1472-1909)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Basım, 1999.
- Çiçek, Rahmi. "Trabzon'da Ermeni Nüfusu ve 1895 Ermeni Olayları". *Tarih İncelemeleri Dergisi* 16/1 (Haziran 2001), 121-139.
- Çolak, Kamil. *XVI. Yüzyılda İstanbul'da İhtidâ Hareketleri*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2000.
- Deringil, Selim. *19. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nde İhtida ve İrtidad*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.
- Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 31. Basım, 2015.

- Ersoy, Osman. “Şer’iyye Sicillerinin Toplu Kataloğuna Doğru”. *Tarih Araştırmaları Dergisi* 13/24 (1980), 1-20.
- Gedikli, Fethi. “Osmanlı Hukuk Tarihi Kaynağı Olarak Şer’iyye Sicilleri”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 3/5 (2005), 187-213.
- Gülcü, Erdiñ. “Mamuratülaziz Vilayetinde Ermeni İsyancıları (1895)”. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* 7/2 (2018), 1349-1379.
- Gürün, Kamuran. *Ermeni Dosyası*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Basım, 1983.
- Halaçoğlu, Yusuf. “Şer’iyye Sicillerinin Toplu Kataloğuna Doğru (Adana Şer’iyye Sicilleri)”. *Tarih Dergisi* 30 (1976), 99-108.
- İlgürel, Mücteba. “Şer’iyye Sicillerinin Toplu Kataloğuna Doğru”. *Tarih Dergisi* 28-29 (1974), 123-166.
- Karadağ, Esra. *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında (1800-1850) Anadolu’da İhtidâ Hareketleri*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Karpat, H. Kemal. *Osmanlı Nüfusu (1830-1914), Demografik ve Sosyal Özellikleri*. çev. Bahar Tırnakçı. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003.
- Köse, Ali. “İhtidâ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/554-558, İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Krstic, Tijana. *Osmanlı Dünyasında İhtida Anlatıları (15.-17. Yüzyıllar)*. çev. Ahmet Tunç Şen. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2015.
- Nazır, Bayram. “Gümüşhane’de 1895 Ermeni Olayları”. *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi* 1 (2009), 131-147.
- Olgun, Said. *Osmanlı Devleti’nin Son Döneminde Siirt Sancağında Gayrimüslimler*. İstanbul: Libra Yayıncılık, 2020.
- Oğuzoğlu, Yusuf. “Şer’iyye Sicillerinin Toplu Kataloğuna Doğru”. *Tarih Araştırmaları Dergisi* 14/25 (1981), 343-360.
- Özgen, Nurettin - Karadoğan, Sabri. “Siirt Şehrinin Kuruluşu ve Gelişimi”. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 19/2 (2009), 61-81.
- Özger, Yunus. *1895 Bayburt Ermeni Ayaklanmaları*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2007.
- Pakalın, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. 2 Cilt. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1993.
- Sami, Şemseddin. *Kâmûsu’l-Âlam*. 4 Cilt. İstanbul: Mihran Matbaası, 1311.
- Selçuk, Havva. “Şer’iyye Sicillerine Göre Kayseri’de İhtida Hareketleri (1645-1665)”. *Dini Araştırmalar* 5/13 (2002), 165-176.
- Selçuk, Havva. “Tapu Tahrir ve Maliyeden Müdevver Defterlere Göre Rumeli’de İhtidâ Hareketleri (1432-1482)”. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/12 (2002), 89-104.
- Şeker, Mehmet. *Osmanlı Belgelerinde İhtida Kavramı ve Mühtediler*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2007.
- Uğur, Yunus. “Şer’iyye Sicilleri”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/8-11, İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Uğur, Yunus. “Mahkeme Kayıtları (Şer’iyye Sicilleri): Literatür Değerlendirmesi ve Bibliyografya”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 1 (2003), 305-344.
- Verheij, Jelle. ““The Year of the Firman”: 1895 Massacres in Hizan and Şirvan (Bitlis vilayeti)”. *Études Arméniennes Contemporaines* (2017), 125-159.
- Yiğit, Ahmet. “İzmir Şer’iyye Sicillerine Yansıyan Bazı İhtida Vakaları”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 3/11 (2010), 633-648.

EKLER

Ek 1: Siird'in Pervari Kazasına Bağlı Kip Köyünden Olup İhtida Eden Üç Kişinin Sorgusunu Gösteren Belge

DH.TMİK.M.00017.00043.002

Kaynak: BOA, *Dahiliye Nezâreti Tesrî'i Muamemat ve Islahat Komisyonu Muamemat [DH.TMİK.M]*, Dosya No. 17, Gömlek No. 43.

Ek 2: Eruh Kazasının Pervari Nahiyesine Tabi Zehi Köyünden Keldani Reyhan Binti Teblo'nun İhtida İlamı

مردود سراج بیدار و درین صورت
 اوزره از نام اولدین تصویر کالیدینده ایلیم (۱۸۶۸) ۲۰ ذی القعدة
 مودون دایم بیدار
 ۷۸۹
 سوزن فلفله مضاف اوده قضا نواصلدین بر واری ناهیه نده تابع فتح قریب سرسکه لرندن و دون قلبه تک حلا
 ملتندن باعنه الاکرم ریجانه بنت تلوچی بس قنیر لود و مزلوبوم معقود محاسن شرعینده عاقله و بالغه اولدین حالده تاریخ ایلیم
 کونیه هدایه اه تک کلمه شهادتی بالظوع و ارضاس نیه تکلم و ادبانه سابقه سنه تبری و شرف ایلیم
 مشرفه اولنقله بالطلب اشعی فایم نسیمه اولنقدق انالدری نقله صدقه و وظایم البیهای بویولیم
 کندینه اعطا بویوسی نضر عنده بولندینق بالسنجر نضر عالیه ایلیم اولندی
 ۲۰ ذی القعدة

Kaynak: Siird Şer'iyye Sicili 423 [MŞH.ŞSC.d. 7591], 131.

Ek 3: Diyarbekir Vilayetinin Silvan Kazasına Tabi Kenyar Köyünden Ermeni Sergis Veledi Haco'nun Siird Mahkemesinde Kayda Alınan İhtida İlamı

معروض واعلایه
 ۷۴۴
 ولایة دیار بکره مضاف سیلوان قضایه تابع کنیار قریه ایالتیست دولت
 علیہ نیک ارنی ملتہ سر کیس ولد خوجو نام شاب الرد عاقل و بالغ اولدی
 حاله نواد/مکتوب مجلس تمیز نواده معقود مجلس شرعینده انبوتایخ اعلام
 کنده معقود سر کیس مجلس مذکورده بحدایه الله تعالیٰ کلمتای شهادتین بالطریق
 والرضا لسانیه تکلم و ادیان سابقه سنده بیری و شرف اسلام ایله مشرف اولملم
 بالطلب اسمی محمد علی تسمیه اولنوب و اقبالترین صدقہ ظلمای بیور بلاخ البیه سناک
 عنایت بیور لعه قضر عنده بولند فی بالتجد حضور خالدهن اعلام اولند
 ۱۴

Kaynak: Siird Şer'iyye Sicili 423 [MŞH.ŞSC.d. 7591], 109.

EXTENDED ABSTRACT

The conversion into Islam refers to adopting the religion of Islam while being non-believer or belonging to another religion. The term convert was used for those who converted into Islam. The cases of conversion into Islam were always experienced almost in all periods of Ottoman State, which harboured different ethnic and religious elements. Since Siird sanjak was a town where there were various non-Muslim elements, the cases of conversion into Islam were encountered in this town as well. It was determined that the information about the cases of conversion into Islam in Siird sanjak took place in the main sources such as court records and Ottoman archive documents. The aim of this study is to reveal the cases of conversion into Islam in Siird sanjak benefitting from these sources.

Siird sanjak was an Ottoman town in which different ethnic and religious elements lived in the second half of 19th century. In the town, several non-Muslim elements such as Armenians, Chaldeans, Syrians, Jacobean, Catholics, Protestants and Yezidis used to live together with Muslims (Kurds, Arabs etc.). There are sources informing the conversion to Islam took place in Siird, in which non-Muslims communities also lived. This is the most important reason that this study has come into existence. It is significant that the court records contained the detailed information about the nationalities, countries, ages, and newly adopted names of the converts. This information provides significant information for the history of the town, which has become valuable for this study. The cases of conversion to Islam taking place in the court records of Siird were found out and then used in this study. To write this work, we benefitted from the court records where individual conversion were recorded and Ottoman archive documents, which provided information about collective conversion in the town, and the work written by Jelle Verheij.

After Edicts of Tanzimat and Reform in Ottoman State, non-Muslims gained significant rights in several fields. Especially in Edict of Reform, rearrangements to develop non-Muslims states in a number of fields were performed. Non-Muslims gained some achievements in terms of freedom of religion with this edict; and this affected the conversion process. When European states and churches proposed to the agenda that the converts were converted into Islam by force, Ottoman State started to be more careful about the conversion issues. This was reflected by the examination of the documents of the period. As a result, in the individual records taking place in court records of Siird, the expression “s/he converted into Islam with her/his consent” took place in almost all conversion records. Moreover, after some collective conversions, the converts were seriously investigated, which was reflected in Ottoman archives. For example, in 1896, the interrogations of some people from the village of Kip of Pervari connected to Siird, who converted into Islam, were carried out. In this record of interrogation, the most important issue was whether the converts were under any pressure while converting into Islam or not. Although all converts stated that nobody forced them to convert, and they converted into Islam with their free will, their conversions were not accepted immediately; and it was announced that the case needed to be investigated. The fact that Ottoman State recorded the conversions that they were not conducted under force shows that Ottoman State tried to prevent the possible reactions.

Between 1868 and 1898, it was determined that the cases of conversions in Siird sanjak were realized in two forms: individual and collective conversions. Individual conversions were generally seen before 1895 Armenian upheavals. The individual conversions taking place in court records were realized as recording one or two people’s conversion at the court. When the court records of Siird were examined, it was established that non-Muslims, both within Siird borders and its provincial towns, applied to Siird courts to convert to Islam. There were women as well as men who wanted their conversions to be recorded at the court. In addition, collective conversions generally took place in 1895 during and afterwards Armenian upheavals either some of the villagers or all of the village population converted into Islam. In Siird sanjak, many non-Muslims also converted to Islam during and afterwards Armenian upheavals. Some of them converted back their ex religion after the influence of the upheavals disappeared. This shows that pressure and fear factors were effective in collective conversions. On the contrary, some converts continued being Muslims after the upheavals. Ottoman State tried to meet great deal of need of the non-Muslims who had converted into Islam in collective. It was determined that the converts were paid a hundred piastre under the name

of clothes aid. In addition, in order to meet the education and religious need of the converts, the Ottoman Government decided to build mosques and schools.

The issue of naming the converts is the last part of the conversion process because the conversion procedure of the convert who became Muslim after reciting “I hereby witness that there is no God but Allah, and Muhammed is Allah’s Messenger” at the court was ended after the convert was given a new name. It was determined that the men converts generally named as Abdallah, Hussein, Ibraheem, Isa, Mehmed, Mehmed Ali, Mehmed Rashid, Mirza, Musa, Mostafa, Omer, Said, Saleh, Suleiman, Shahin, Yousuf, and the women as Aisha, Fatimah, Khanifah and Maryam. On examining the names adopted by the converts, it can clearly be seen that they generally preferred taking the names of Islamic origin. However, the names such as Maryam and Aisha, which did not set any drawbacks in terms of Islam, were not changed after conversion.